

Torba Kelimesi ve Torbalamak Fiili Üzerine

PROF. DR. TUNCER GÜLENSOY

Değerli meslektaşım Prof. Dr. Osman Fikri Sertkaya'nın *Türk Dili* dergisinin 720. (Aralık 2011) sayısında (s. 493-499) "Torba Kelimesi[nin] Kökeni Üzerine Görüşler" adlı bir makalesi yayımlandı. Yedi sayfalık bu makalenin hedefi Tuncer Gülensoy'un *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*'nde (II. cilt, 1204 s., Ankara 2007, TDK Yay.) yer alan "Torba" sözcüğünün Türkçe değil, Farsça *tübre ~ tobre ~ tobra* kelimesinden göçüşme yolu ile *torba* şekline dönüştüğü idi.

366

Sayın Sertkaya, öğrencisi Mehmet Turgut Berbercan'ın hazırladığı *Çağatayca Gülistan Tercümesi* (Gramer-Metin-Dizin-Tıpkıbasım) (XVIII+725 s.) adlı doktora tezinde geçen "torba" kelimesinin Türkçe değil Farsçadan alıntı olduğunu anlatmak (ya da ispat etmek için) öğrencisi M. T. Berbercan'a "doktora sınavı"nda dokuz soru soruyor ve öğrencisi de 10-15 dakikada görüş (fikir) değiştirerek, tezinde kaynak gösterdiği Tuncer Gülensoy'un *Köken Bilgisi Sözlüğü*'ndeki etimoloji denemesi için, (bu denemeye) "Artık inanmıyorum. Etimoloji maddemi yeniden yazacağım diyerek, "bilim adamlığı"na ilk adımını atıyor. Aferin, tebrik eder, üstün başarılar dilerim!

Sayın Sertkaya'nın kendi görüşünü düze çıkartmak için sorduğu sorulardan bazılarını bir kere daha hatırlayalım:

Soru: Doğu (Çağatay) Türkçesinde ve devamı olan Özbek Türkçesinde *torbak* şekli var mı?

Cevap: Yok. Özbek Türkçesinde *torvā* şekli var.

[Gülensoy'un sözlüğünde de *torbak* diye bir kelime yok.

R. Toparlı ...vb.ları tarafından hazırlanan *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*'nde (Ankara 2009, 2. bs., TDK Yay):

topra (CC, TZ)

torba (TZ)

toyra (DM) "yem torbası"

bilgileri var.] (TG)

Soru: Kıpçak Türkçesindeki bu **-ğ'siz** şekiller size ne söylüyor?

Cevap: Eski Türkçedeki muhtemel şeklin **-ğ'sız** olduğunu söylüyor.

[İyi ya, Gülensoy da **TORBA**'nın açılımını yaparken < ***tör+ba(ğ)** biçiminde gösteriyor.

Açılımdaki * işaretinin bize anlattığı (*muhtemelen/olabilir/farazi olarak*) demek değil mi? Sonra **+ba(ğ)** açılımı da “bu sözcük hem **+ba**; hem de **+bağ** olabilir” anlamına gelmiyor mu? (TG)]

Soru: Batı (Osmanlı) Türkçesinde kelime nasıl geçiyor?

Cevap: Kelime XIV-XVI. yüzyıllardaki metinlerde **tobra**, **topra** ve **tovra** şekillerinde geçiyor. Ayrıca Oğuz grubu Türk lehçelerinde de Az. Tü. **torba**, Türkmen **törba** şekillerinde geçiyor.

[Ayrıca, Kıpçak grubu Türk şivelerinden Kazak Tü. **dobra**; Başkurt **torba**; Kırgız **torbo**; Tatar **torba**; Doğu grubu Türk şivesi Yeni Uygurcada **torva** biçimleri de var. (KTLS, s. 898-899) (TG)]

Soru: Kelimenin Eski Türkçede geçmemesi, Anadolu Türkçesinde ise **tobra**, **topra** ve **torva** şekillerinde kullanılması size göre ne demektir?

Cevap: Çeşitli imlalar ile geçmesi yabancı kelime olabileceğine bir delildir. Pek muhtemeldir ki Türkçeye İlhanlılar ile giren bir ödünç kelime ile karşılaşıyoruz.

Soru: Bu dil hangi dil **olabilir**?

Cevap: Farsça **olabilir**.

[Kelimenin ET'de geçmemesi Türkçe için bir özür değildir. O zaman başka bir kelime üzerinde durmak gerekir.

Örnek olarak: Ali Nazîmâ-Faik Reşad'ın *Mükemmel Osmanlı Lügatî*'nde (Ankara 2002, TDK Yay.)

torba kelimesi **Y O K**.

“Burhân- Katı”da **torba / tobra Y O K**.

İbrahim Cûdî Efendi *Lügat-i Cûdî* (Yay. İ. Parlatır- B.T. Aksu, N. Tatar), Ankara 2006, TDK Yay.:

Torba / topra kelimeleri **Y O K**. [Sözlükte, Türkçe **tügme**, **yaban**, **tomar** kelimeleri ile Moğolca **cebe**, **kekül** (> Fars. *kâkûl* > Tü. *kâkûl / kâhkûl*), **hakan** (< Tü.-Moğ. kagan) kelimeleri Farsça olarak gösterilmiş. Demek ki Cûdî Efendi de iyi bir Türkolog değilmiş!

Stanislaw Starhowski'nin *Osmanlı Türkçesinde Yeni Farsça Alıntılar Sözlüğü*'nde (İstanbul 1998)

torba Y O K .

Peki bu sözlüklerde *torba* kelimesi YOK diye o zamanların Osmanlı Türkleri *TORBA* kullanmıyorlar mıydı? Elbette kullanıyorlardı. Hatta, bu kelime Günay Karaağaç'ın *Türkçe Verintiler Sözlüğü*'nde (Ankara 2008) belirttiği gibi:

Farsçaya: *torba* (TMEN, 947)

Arapçaya: *torba, turbe; turbeçi* "torbacı"

Ermeniceye: *torba, tolba*;

Macarcaya: *torba, túrba*;

Romenceye: *torba, tolbà*;

Çekçeye: *torba, turba*;

Bulgarcaya: *torbá*;

Sırpçaya: *torbak, tórba*;

Arnavutçaya: *torbë, torvë*;

Makedoncaya: *torbe, torve, torbule, torbentse* "küçük torba";

Yunancaya: *dovrás, torbás, torpás, dobrá, turvás, dorvá* biçimlerinde geçmiştir.

Kıbrıs ağzında: *torva, torfa* (O. Kabataş, s.556)

Ahıska Türkçesinde: *torba*

biçimlerinde *TOR / TUR / TÚR / DOR* (< *TOR*) ilk hecesi ile görülmektedir.

Makedoncada görülen *+ntse* eki küçültme bildirir. *Torbule* kelimesindeki *+le* eki de Makedoncadır.

Ermenicedeki *tolba* kelimesinde *-r-* > *-l-* değişimi; Yunancadaki *turvas* kelimesinde *-b-* > *-v-* değişimi, Anadolu ağzlarında da görülür.]

Kelimenin Anadolu ağzlarındaki biçimlerine bakalım:

TORBA: Y O K; **TORBACI** "dilenci" VAR.

TOFRA: Y O K.

TOPRA: Y O K.

TOPRİK "küçük torba" (Kirazlı *Şavşat-Ar., DS.V, 3967a) [< ***TÖ-R+pi+k** (**+ba** > **+pi** / **+k**) "küçültme eki"]

Gelelim Gülensoy'un < * **TOR** "ağ" + **ba(ğ)** "bağ, düğüm" etimoloji

denemesine.

Bu denemeyi destekleyecek veriler şunlardır:

ET’de **TOR** “ağ, balık ağı, av ağı” (*EUTS*, 247)

Altay Türkçesinde: **TORSUK** “tulum, torba” [**< TOR+suk**]

TÖRÇÜK “yumuşak deriden çuval” (*Altay Türkçesi Sözlüğü*, s. 182, 184, 185)

[**TÖR (-o- >-ö- değişmesi ile) + çük** (krş. +sık)]

Hakas Türkçesinde: **TORSİK** “deri matara, deri torba” (*Hakasça-Türkçe Sözlük* (Hzl. E. G. Naskali...vb.) Ankara 2007 (s. 534).

Tuva Türkçesinde: **DORZUK** “tulum, kılıf” (s. 35)

TORF “turba” (s. 108) (E. Arıkoğlu-K. Kaulan, *Tuva Türkçesi Sözlüğü*, Ankara 2002, TDK Yay.)

Moğolcada: **TORUMTUG / TORUMTAG** “torba, ev hayvanlarına takılan ağızlık veya burunsalık. [**< TOR+um+t(u/a)g**]

[Üker-tiir **TORUMTUG** cegülgekü = Öküze **torba** takmak.

Torumtuğla- = **torbalamak, torba takmak**, ağızlık veya burunsalık takmak. (F. Lessing, *Moğolca-Türkçe Sözlük*, C. II, (Çeviren: G. Karağaç), Ankara 2003, TDK Yay., s. 1277)

TOUR “ağ, tel kafes” (Lessing 2003, s.1278) (krş. ET. **TOR**)

Anadolu ağızlarında: **TOR** “1) tuzak; 2) büyük baş örtüsü; 3) Süzgeç; 4) ağ (*DS.VI*, 4771b)

TOR “torba” (Bereketli *Tavas-Köçten *Dz., *DS.V*, 3969)

Anadolu Zazacasında: **TORBE, TORE, TEWRE, TORWIK; TOWRE** (*Zazaca- Türkçe Sözlük*, 360, 361; **TORI** (Bingöl Zazacasında, Yrd. Doç. Dr. Osman Özer’den)

< ET. **TOR+be (>ba) / +e (-b- düşmesi ile) / +1.**

TOWRE < **TOR+e**. [Zazacada **WERDEK** < Türkçe: **ÖRDEK** örneğinde olduğu gibi.]

Sonuç olarak:

Yukarıdan beri verdiğimiz örnekler Sayın Sertkaya’nın **Doerfer, Eren, Nişanyan** gibi sözlük yazarlarına dayanarak önerdiği: **torba** < Fa. **túbre ~ tobre ~ tobra**’dan göçüşme ile Türkçeye alınmış bir kelime değildir. Zaten Sertkaya da “*Muhtemelen İlhanlılardan Türkçeye geçen Farsça bir kelime*”

olduğunu söylerken “açık kapı” bırakıyor. (s. 491) ve “TT’nde TORBA şeklinde kullandığımız kelime takriben 300 yıl kadar geçmişe sahiptir” (s. 497) diyerek XIV. yüzyıldan beri Balkan, Arnavut ve Slav dillerinde kullanılan **TORBA** vb. biçimlerini görmezden geliyor.

TORBA kelimesinin **TOR** kökü ile **Altay Türkçesi** (ve öteki Türk lehçeleri) ile **Moğolca**da da yaşaması, kelimenin Farsça bir ödünçleme değil çok eski bir Türkçe /Moğolca kelime olduğunun belgesidir.

Bana göre *Köken Bilgisi Sözlüğü*’nde yer alan etimoloji denemesi uygundur. Düzeltilecek bir yeri yoksa da Moğolca ve Altay, Hakas, Tuva Türkçelerindeki bilgiler “açıklama”ya eklenecektir.

Kelimenin *Hintçe > Farsça > Türkçe* gelişimi de Eren’den çok önce ortaya atılmışsa da pek fazla ilgi görmemiştir. Bu görüş, Altay dil birliği teorisine karşı Batılı bazı dilcilerin dayanaksız /örneksiz savlarından başka bir şey değildir. Türkiye Türkologlarından bazıları da, ne yazık ki, dikkatli bir araştırma yapmadan, onların bu savlarına sahip çıkmakta; “**TORBA**” örneğinde olduğu gibi “*torbalanmak*”tadırlar.

370

Mehmet Turgut Berbercan’a özel not: Sevgili Berbercan, yarın yeni unvanlara da sahip olursun ama aman dikkat et “*yarım ilim adamı*” olunmaz. İlim, “*sabır, bilgi birikimi ve tecrübe*” ile elde edilir. Sertkaya’nın son sorusuna verdiği cevabında “(Gülensoy’un etimoloji denemesine) *Artık inanmıyorum. Etimoloji maddemi yeniden yazacağım*” diyorsun. Ben de merak ediyorum. Ha gayret.